

SPRAWOZDANIE

NA SZLAKACH NIEPODLEGŁEJ.
POLSKA MYŚL POLITYCZNA I PRAWNA W LATACH 1918–1939,
Kudowa Zdrój, 5–7 listopada 2008 r.

W dniach 5–7 listopada 2008 r. w Kudowie Zdroju odbyła się międzynarodowa konferencja „Na szlakach niepodległej. Polska myśl polityczna i prawna w latach 1918–1939”, zorganizowana z okazji 90. rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości przez Katedrę Doktryn Politycznych i Prawnych Uniwersytetu Wrocławskiego. Spotkała się ona z dużym zainteresowaniem w środowisku badaczy myśli politycznej i prawnej, a ponadto zaproszeni zostali na nią goście zagraniczni z Ukrainy, Litwy, Czech i Niemiec. Organizatorami z ramienia katedry byli dr hab. Maciej Marszał i dr Mirosław Sadowski, a znaczną pomoc okazały władze gminy Kudowa-Zdrój, udostępniając na potrzeby konferencji salę Teatru Zdrojowego. Listy gratulacyjne przysłali organizatorom prezydent RP Lech Kaczyński i prezydent Wrocławia Rafał Dutkiewicz. Podczas otwarcia obrad konferencji obecni byli: rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. dr hab. Marek Bojarski, dziekan Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego prof. dr hab. Włodzimierz Gromski oraz burmistrz Kudowy Zdroju Czesław Kręcichwost.

Po oficjalnym powitaniu zespół „Orkiestra Zdrojowa” zaprezentował kilka pieśni patriotycznych, a następnie rozpoczęły się właściwe obrady plenarne, którym przewodził prof. dr hab. Marek Maciejewski, kierownik Katedry Doktryn Politycznych i Prawnych Uniwersytetu Wrocławskiego. Dwa wygłoszone wówczas referaty – prof. dra hab. Janusza Sondela (UJ) i prof. dra hab. Marka Kornata (PAN) – dotyczyły zagadnienia ciągłości polskiej państwowości. Prof. Sondel przedstawił koncepcję *ius postlimini* (prawa powrotu, mającego zastosowanie w przypadku narodu podbitego siłą), którą posługiwali się w dwudziestolecie międzywojennym znakomici znawcy prawa międzynarodowego, Ludwik Ehrlich i Stanisław Hubert, uzasadniając tezę o tym, że Rzeczpospolita nie jest państwem nowym. Argumentacja ta miała zastosowanie nie tylko do kwestii prawnomiędzynarodowych, ale także do sporów prywatnoprawnych, dotyczących majątków skonfiskowanych przez władze carskie w ramach represji popowstaniowych. Prof. Kornat omówił z kolei przeciwstawne stanowiska odnośnie do tego, czy odrodzona Polska jest państwem nowo powstałym: władze polskie podkreślały ciągłość państwowości, premier Francji, Georges Clemenceau, uznawał Polskę za państwo nowe, natomiast propaganda niemiecka (do jej opinii przychylił się brytyjski premier David Lloyd George) nazywała Polskę tworem sztucznym. Referat prof. dra hab. Michała Śliwy (AP, Kraków) dotyczył problemów ideowych, przed którymi stanęli polscy socjaliści po 1918 r. Według tezy wy-

stąpienia, myśl socjalistyczna w okresie międzywojennym cechowała się mniejszym wyrafinowaniem teoretycznym niż w czasach zaborów. Prof. dr hab. Krzysztof Kawalec (UWr) w referacie zatytułowanym *Mit Polski jako wielkiego państwa w poczynaniach elit w pierwszych latach II RP* stwierdził, że w zasadzie cała elita polityczna w 1918 r. dążyła do odbudowy Polski jako państwa silnego. Na zadawane w literaturze pytanie, czy wówczas nie można było prowadzić innej, bardziej „racjonalnej” polityki, prof. Kawalec odpowiedział, że nie istniała wtedy sensowna koncepcja alternatywna dla idei budowy Polski wielkiej. Sesję plenarną zamykał referat dra Arkadego Rzegockiego (UJ), który dotyczył racji stanu w polskiej myśli politycznej. Referent stwierdził, że pojęcie racji stanu do lat 30. XX wieku było łączone z absolutyzmem, a przez to mało popularne.

Drugiego dnia konferencji obrady toczyły się w dwóch sekcjach. Obradom w Teatrze Zdrojowym przewodzili prof. dr hab. Zbigniew Rau i prof. dr hab. Włodzimierz Bernacki. Drugą sekcję, która odbywała się w Scaliano Villa, prowadzili prof. Kawalec i prof. dr hab. Jacek Bartyzel (UMK).

Zgromadzeni w Teatrze Zdrojowym uczestnicy konferencji mogli najpierw usłyszeć wystąpienie prof. dra hab. Marka Maciejewskiego (UWr), dotyczące federacyjnych koncepcji sąsiedziów u zarania II RP i możliwości ich realizacji. Prof. Maciej Marszał przedstawił natomiast rozwijaną zwłaszcza w latach 1934–1939 ideę polskiego nacjonalizmu integralnego. Z tym referatem korespondowała w pewnym stopniu wypowiedź dr Iwony Barwickiej-Tylek (UJ), zatytułowana *Cnotliwy obywatel – skuteczna władza – dobre państwo. Myśl polityczna XX-lecia międzywojennego w poszukiwaniu fundamentów silnego państwa*, w której autorka zaznaczyła, że ogromne oczekiwania w stosunku do nowo powstałego państwa powodowały narastanie po 1918 r. frustracji, lecz później, w latach 30., powstrzymywały narastanie totalitaryzmu. W referacie dotyczącym stosunku polskiej międzywojennej myśli politycznej i społecznej do hitlerowskiego rasizmu prof. dr hab. Michał Musielak (Uniwersytet Medyczny, Poznań) postawił tezę, że najbardziej krytycznie o nazistowskiej teorii ras wypowiadali się przedstawiciele katolickiej myśli społecznej. Dr Grzegorz Ławnikowicz (UMCS) przedstawił ideę uspołecznienia państwa, którą głosili przedstawiciele obozu sanacyjnego – Walery Sławek i Adam Skwarczyński, a która opierała się na założeniu, że zadań rządu jest coraz więcej i ulegają one komplikacji. Nie należy jednak dopuścić, by państwo stało się onnipotentne, wobec czego to społeczeństwo ma być wartością nadrzędną. Jak głosi teza zwolenników tej idei – należy to społeczeństwo wychować do tego, aby jego członkowie mogli wznieść się do działań na rzecz dobra ogólnego. Dr Radosław Antonów (UWr) opowiedział z kolei o polskiej polityce społecznej w okresie międzywojennym, która – jako refleksja naukowa – reprezentowała wówczas wysoki poziom, a także oddziaływała na ówczesne na ustawodawstwo.

W dalszej części wysłuchano kilku referatów dotyczących kwestii związanych z myślą prawniczą i wymiarem sprawiedliwości. Dr Małgorzata Łuszczynska (UMCS) przedstawiła rozwój filozofii prawa w latach 1918–1939, którą zajmowali się nie tylko „zawodowi” filozofowie prawa, tacy jak Czesław Znamierowski czy Czesław Martyniak, ale również przedstawiciele szczegółowych dyscyplin prawnych. W referacie dr Anny Machnikowskiej (UG) poruszono problemy, z którymi musiał się zmierzyć w tamtym czasie polski wymiar sprawiedliwości, kiedy to – zdaniem autorki – nie wykorzystano szansy, aby stał on się naprawdę „trzecią władzą”. Prof. dr hab. Józef Koredczuk (UWr) mówił o sporach o kształt prawa karnego w II RP, między innymi o dyskusjach, jakie toczyły ze sobą szkoła klasyczna, której najwybitniejszym przedstawicielem był Edmund

Karol Krzymuski, i szkoła socjologiczna, którą reprezentował Juliusz Makarewicz. Według pierwszej z tych szkół najważniejsza była strona dogmatyczna kodyfikacji, natomiast druga zwracała uwagę na przestępstwo jako zjawisko społeczne i na przestępcę jako człowieka. Dopełnieniem tego wystąpienia stał się referat mgra Sebastiana Ziembickiego (UWr) o przedwojennej myśli prawnej Rafała Lemkina. Lemkin był uczniem Juliusza Makarewicza, Wacława Makowskiego i Emila Rappaporta, a zajmował się wówczas prawem karnym porównawczym. Prof. dr hab. Adam Bosiacki (UW) przedstawił natomiast koncepcje samorządu terytorialnego w II RP, zwracając uwagę, że nie wypracowano jednej doktryny ani też jednolitej definicji tego samorządu. Rywalizowały ze sobą trzy szkoły: naturalistyczna (Antoni Opolski, Rafał Górski), państwowa (Władysław Leopold Jaworski) i państwowo-naturalistyczna (Tadeusz Bigo). Poglądy pierwszej z tych szkół wiązały się ze związanym z nauką anglosaską pojęciem „niecentralizacji”, a szkoła ta zakłada, że samorząd terytorialny jest naturalną i starszą niż państwo wspólnotą polityczną. Według szkoły państwowej z kolei samorząd ten jest tworem państwa, z którego woli czerpie on swoje prawa i obowiązki. Do tej samej problematyki nawiązywał referat dra Jacka Przygodzkiego (UWr), zatytułowany *Koncepcje podziału terytorialnego Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1918–1921*. Jak wskazał referent, w rezultacie dyskusji na ten temat wytworzyła się, nie w pełni zrealizowana, koncepcja podziału trójstopniowego – na województwa, powiaty i gminy, opartego na zasadzie dekoncentracji. Na zakończenie obrad w tej sekcji mgr Paweł Fiktus (UWr) zaprezentował referat dotyczący początków doktryny polskiego kolonializmu.

Obrady w drugiej sekcji otworzył prof. Jacek Bartyzel wystąpieniem prezentującym obraz Polski w historiozofii („psychologii dziejowej”) Jana Karola Kochanowskiego. Według Kochanowskiego w dziejach ścierają się i dopeniają dwa typy psychiki – „gromadzka” (kolektywistyczna) i „indywidualna” (indywidualistyczna). Polska psychika reprezentuje najbardziej skrajny typ indywidualistyczny, w przeciwieństwie do „cywilizacji gromadzkiej” – pruskiej, moskiewskiej i żydowskiej. Dzięki tej cesze, dawna Polska była ostoją wolności, przede wszystkim „wewnętrznej”, ale jednocześnie to ona sprawiła, że nie było i nie ma karność w polskim społeczeństwie. Postawę obozu narodowego wobec prób odzyskania niepodległości w latach 1914–1918 przedstawił prof. dr hab. Mateusz Nieć (PWr). Tę samą tematykę rozwinął w swym wystąpieniu dr Marek Białokur (UO), ukazując politykę Narodowej Demokracji wobec kwestii Czechosłowacji i stosunków polsko-czechosłowackich w okresie konferencji pokojowej (1919–1920). Rozważania na temat demokracji, a raczej kryzysu demokracji, w polskiej myśli politycznej okresu międzywojennego wygłosił prof. Włodzimierz Bernacki (UJ). Prof. dr hab. Jarosław Macała (UZ) mówił o złożonych problemach związanych z kwestią tzw. partii katolickiej w okresie międzywojennym. Kontynuując tę problematykę, recepcję społecznych encyklik papieskich w programach stronnictw chrześcijańsko-demokratycznych w Polsce w latach 1918–1939 przybliżył dr Kazimierz Ostaszewski (KUL). Mgr Barbara Pawełko (UWr) zwróciła uwagę na postać Michała Romera jako reprezentanta nurtu politycznego zwanego ideą krajową. Pozostając w tematyce kresowej, poglądy konserwatystów podolskich, dotyczące kwestii ustroju państwa ukazał mgr Jakub Skoczylas (UWr). Krytykę demokracji i parlamentaryzmu w myśli prawnika i działacza politycznego Stanisława Cara przybliżył z kolei mgr Jacek Srokosz (UWr). Na zakończenie obrad w drugiej sekcji mgr Paweł Sydor (UŁ) przedstawił rozwój koncepcji ideologiczno-politycznych tzw. ruchu trockistowskiego w Polsce w latach międzywojennych. W dyskusji po wysłuchaniu

referatów głos zabral dyrektor Muzeum Kultury Ludowej Pogórza Sudeckiego mgr Bronisław Kamiński, starając się przybliżyć problemy ludności zamieszkującej tereny przygraniczne (także okolic Kudowy Zdroju) i ich określenia się po II wojnie światowej.

W wieczorne dyskusji prowadzonej w ramach podsumowania całej konferencji zaznaczyły się przede wszystkim dwa wątki – ciągłości (albo jej braku) między II i III RP oraz oceny myśli politycznej II RP. Według niektórych dyskutantów myśl ta jest uboższa od tej z czasów zaborów, a przyczyną tego – jak zauważył prof. Kawalec – może być fakt, że po odzyskaniu niepodległości elity polityczne stanęły przed koniecznością szybkiego rozwiązywania konkretnych problemów, wobec czego mniejszą uwagę absorbowały pogłębione rozważania teoretyczne. Odmiennie stanowisko zajął dr hab. Maciej Marszał, którego zdaniem myśl polityczna II RP nie jest mniej interesująca od wcześniejszej, a przy tym zawiera nowe elementy, chociażby rozwijaną w latach 30. myśl państwową. Prof. Zbigniew Rau z kolei wskazał na pewne podobieństwo między sytuacją myśli politycznej w II RP i obecnie – o ile bowiem nauka o historii doktryn politycznych po 1989 r. rozwinęła się znacząco, podejmując wcześniej niebadane tematy, o tyle daje się zauważyć brak naprawę oryginalnej myśli politycznej.

Konferencję należy uznać za bardzo interesującą, a prowadzone – nawet mimo pięknych widoków i pogody za oknami – dyskusje mogą w przyszłości przyczynić się do dalszych badań nad myślą polityczną i prawną okresu II Rzeczypospolitej. Organizatorzy podjęli też starania, żeby wszystkie referaty i głosy w dyskusji zostały wkrótce opublikowane¹.

*Barbara Pawełko
Piotr Szymaniec*

¹ Zob. *Na szlakach Niepodległej. Polska myśl polityczna i prawna w latach 1918–1939*, pod red. M. Marszała i M. Sadowskiego, Wrocław 2009, ss. 465.

Prezydent
Rzeczypospolitej Polskiej

Warszawa, 5 listopada 2008 roku

Organizatorzy i Uczestnicy
międzynarodowej konferencji naukowej
*Na szlakach niepodległej. Polska myśl polityczna
i prawna w latach 1918-1939*
w Kudowie Zdroju

Szanowni Państwo,

serdecznie pozdrawiam organizatorów i uczestników konferencji naukowej *Na szlakach niepodległej. Polska myśl polityczna i prawna w latach 1918-1939*. Konferencja, w której udział biorą specjaliści w dziedzinie historii, prawa i doktryn politycznych, w tym także goście zagraniczni, znakomicie wpisuje się w uroczyste obchody 90 rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości. Refleksja nad dorobkiem teorii politycznych i prawnych II Rzeczypospolitej jest godną uznania formą budowania intelektualnej ciągłości między tradycjami przedwojennymi a myślą polityczno-prawną współczesnej Polski.

W programie Państwa spotkania uderza przede wszystkim różnorodność omawianych koncepcji i stanowisk. Uzmysławia ona, jak bardzo wielowątkowa była myśl polityczna i prawna II Rzeczypospolitej. Od zróżnicowania doświadczeń przedwojennych elit polskich i tradycji, z których wyrastały, ważniejsza okazywała się jednak zawsze łącząca wszystkich wola budowania odrodzonej z nurtem socjalistycznym Józefa Piłsudskiego w sensie politycznym i gospodarczym. Warto podkreślić, że nawet w czasach zaborów polskie życie intelektualne – w tym debaty polityczne i prawne – nie zamierało, rozwijało się wręcz ze szczególną mocą, stanowiąc jedno z pól urzeczywistniania narodowych ambicji. Podejmowana w II Rzeczypospolitej refleksja na temat państwa i prawa miała zatem za sobą bogatą tradycję polskiej myśli niepodległościowej i demokratycznej, do której mogła nawiązywać.

Międzywojenne państwo polskie nie istniało w geopolitycznej i intelektualnej próżni. Rodzime nurty intelektualne w dziedzinie teorii państwa, doktryn społecznych i prawnych, związane były z nurtami ogólnoeuropejskimi i światowymi. Dotyczyło to także dwóch postaci, które na kształt II Rzeczypospolitej wywarły szczególnie doniosły wpływ – związanego przed I wojną światową z nurtem socjalistycznym Józefa Piłsudskiego oraz wyrastającego z tradycji narodowo-demokratycznej Romana Dmowskiego. Żaden z nich nie był po prostu „eksponentem” abstrakcyjnych doktryn politycznych, zastosowanych do polskich realiów. Wielkość obu tych postaci, ogromna rola, jaką odegrały one w służbie odrodzonej ojczyźnie, polegała właśnie na myśleniu wtopionym w polskie realia, potrzeby i interesy. Jestem przekonany, że taka realistyczna postawa w podejściu do nurtów politycznych i intelektualnych – łącząca otwartość na ich uniwersalny wymiar z umiejętnością myślenia we własnych, lokalnych kategoriach – nie straciła na aktualności także i w obecnej dobie.

Na podkreślenie zasługuje także jeszcze jedna okoliczność. Ubiegłe stulecie było epoką ideologii, które często przyjmowały złowrogą, totalitarną formę. To, że II Rzeczpospolita była sąsiadem państwa totalitarnego, a od lat 30-tych znalazła się w potrzasku między dwoma takimi państwami, nie mógł pozostać bez wpływu na debatę polityczną i prawną toczącą się w kraju.

Już ta pobieżnie naszkicowana sytuacja tłumaczy wielość i różnorodność zagadnień, z jakimi musiała mierzyć się przedwojenna polska myśl polityczna. Zagadnienia te obejmowały kwestie specyficznie polskie, takie jak problem ciągłości i tożsamości naszego państwa, lecz także kwestie uniwersalne, jak choćby problem relacji zasad demokratycznych i silnej władzy państwowej. Gratulując organizatorom – Katedrze Doktryn Politycznych i Prawnych Uniwersytetu Wrocławskiego pomysłu konferencji, której bogaty program odzwierciedla tę różnorodność i złożoność zagadnień, pragnę życzyć wszystkim uczestnikom i słuchaczom spotkania interesujących i wartościowych debat. Życzę Państwu, by zgłębianie dorobku myśli politycznej i prawnej II Rzeczypospolitej pozwoliło nie tylko lepiej poznać naszą historię, lecz by posłużyło także lepszemu rozumieniu współczesnych procesów.

